

78 · Vurderingen i dag: skærpelsen af den vestlige militærpolitik under Carter og Reagan

Indledning

Den kolde krigs sidste fase fra slutningen af 1970'erne og frem til 1991 er på det militære område – især på grund af fortsat hemmeligholdelse af mange forhold også i NATO-landene – stadig vanskelig at overskue, og rent forskningsmæssigt må den siges at være såvel svagt dækket som uafklaret i en række henseender. Det fremherskende træk i periodens første halvdel var de-tentens ophør og den voksende spænding mellem Sovjetunionen og USA. Dette hang tæt sammen med en anden af periodens hovedtendenser, nemlig en amerikansk offensiv og en vilje til opgør med sovjetkommunismen, som man skal tilbage til 1950'ernes begyndelse for at finde paralleller til.

Det særegne ved perioden er, at Sovjetunionen uagtet sin i 1970'erne erhvervede stilling som supermagt kun i begrænset omfang tog den militære udfordring fra USA op. Den amerikanske retorik blev i perioden op til 1985 vel besvaret verbalt, men de amerikanske initiativer blev ikke gengældt med samme mønt. Sovjetunionens politik over for USA i årene 1980-85 er i overensstemmelse hermed af amerikanske forskere blevet betegnet som en „vent-og-se-politik“ (temporization), der under præsident Gorbatjov gik over i en „forsoningspolitik“ (conciliation) karakteriseret ved en række ensidige sovjetiske indrømmelser på det militære område, medens den amerikanske politik karakteriseres som en konfrontationspolitik, der dog i præsident Reagans sidste periode mildnedes gennem et større forhandlingsberedskab på udvalgte områder.¹

Den sovjetiske forsigtighed i forhold til USA og andre magter – der ikke udelukkede elementer af konfrontation og konkurrence – beroede på et bevidst valg fra den sovjetiske ledelses side og byggede uden tvivl på et komplekst sæt af præmisser, hvori ikke mindst indgik landets økonomiske og teknologiske problemer. Allerede i juni 1980 var den sovjetiske ledelse så trængt af de forskellige internationale reaktioner på invasionen i Afghanistan, at den udelukkede enhver tanke om militær indgriben i den polske krise, selv hvis den polske ledelse anmodede om den.² Med andre ord: Sovjetunionens manøvrerum var indskrænket og Bresjnev-doktrinen var på vej ud.

¹ George W. Breslauer and Richard Ned Lebow, *Leadership and the End of the Cold War: A Counterfactual Thought Experiment*, CIAO working papers, January 2000 (<http://www.ciaonet.org/wps/brg01>), s. 7f.

² Matthew J. Quimet, *The Rise and Fall of the Brezhnev Doctrine in Soviet Foreign Policy*, 2003, s. 201f.

Når man bevidst undgik en direkte konfrontationspolitik, hang det formentlig også sammen med, at man kendte den splittelse mellem amerikanere og europæere om strategien over for Sovjetunionen, der opstod under præsident Carter og udvidedes under præsident Reagan. Ved at føre en forsigtig politik drev man ikke europæerne i armene på USA, og man kunne arbejde videre på det langsigtede mål om at svække NATO. På dette sted skal det blot nævnes, at det er ikke vanskeligt at påpege vægtige grunde til, at Sovjetunionen søgte en nedtoning af supermagtskonfrontationen, mens den amerikanske administration omvendt så en chance til at tilføje Sovjetunionen et historisk nederlag og tog midler i brug (retorik, psykologisk krigsførelse, skjulte operationer/covert actions), der ikke havde været anvendt i dette omfang i mange år.

Teksten vil især fokusere på, hvorledes Sovjetunionen opfattede den vestlige militære modernisering, der satte ind i 1970'erne, og hvorledes Vestens øgede militære kapabilitet påvirkede det østlige trusselsbillede. Som det vil fremgå af dette og følgende kapitler, blev det østlige trusselsbillede ikke mindst præget af de øgede vestlige militære aktiviteter i form af psykologisk krigsførelse og militærøvelser. Disse aktiviteter antog i 1980'erne hidtil ukendt omfang og intensitet. Alt tyder på, at den sovjetiske ledelse allerede i slutningen af 1970'erne var opskræmt over intentionerne bag den amerikanske militærpolitik og ikke udelukkede et amerikansk angreb på Sovjetunionen. Den sovjetiske ledelses frygt for et amerikansk overfald, der manifesterede sig gennem den i 1981 indledte store efterretningsoperation „Rjan“, kan følges i alle tilfælde til 1987 og må betegnes som et af dette tiårs konstituerende træk. Specielt i kriseåret 1983 kan der i forbindelse med NATO-øvelsen „Able Archer“ konstateres en mærkbar sovjetisk krigsfrygt, der medførte ekstraordinære militære beredskabsforanstaltninger. Året 1983 er på den baggrund i nogle af de nyeste fremstillinger blevet sidestillet med Cuba-krisen med hensyn til farlighed og krigsfare.³ Endelig vil der blive set på, hvorledes justeringen af det militære styrkeforhold i en for Vesten mere gunstig retning samt nye holdninger i den sovjetiske ledelse førte til en ændring af den sovjetiske militærdoktrin, af den militære strategi og krigsplanerne.

Udfordringen af Sovjetunionen udgik fra to amerikanske administrationer, der begge ønskede at rette op på, hvad de betragtede som detenteårenes politiske og militære forsømmelser fra USA's side i forhold til Sovjetunionen. Den internationale dagsorden blev i vidt omfang sat af USA, der henviste Sovjetunionen til en overvejende reaktiv rolle. Det vil derfor være hensigtsmæssigt i det første kapitel at behandle karakteristiske træk af den amerikanske militærpolitik over for Sovjetunionen specielt i den første del af perioden.

³ Ben B. Fischer, *A Cold War Conundrum: The 1983 Soviet War Scare*, CIA Center for the Study of Intelligence, 1997; Stephen J. Cimbala, *Russia and Armed Persuasion*, 2001, s. 57ff.

Reagan-administrationens grand strategy over for Sovjetunionen

Carter-administrationens menneskerettighedspolitik og moderniseringspolitik på det militære område blev af Sovjetunionen betragtet som skridt bort fra détenten, og man anlagde allerede i 1970'ernes anden halvdel en dyster vurdering af intentionerne bag denne administrations militærpolitik, specielt kernevåbenpolitikken, jf. nedenfor.

Præsidenterne Carter og Reagan var meget forskellige temperamenter, men forskernes vurderinger af forskellen mellem Carters politik i dens sidste fase efter 1979 og Reagans politik er blevet indsnævret betydeligt i de seneste historiske undersøgelser. Det står dog klart, at Reagan-administrationen udviste en kompromisløshed og risikovillighed over for Sovjetunionen, som den tidligere administration ikke besad. Kort fortalt videreførte og udbyggede Reagan-administrationen på centrale politikområder den tidligere administrations politik over for Sovjetunionen, men gav den en øget konfrontatorisk drejning.

Flere forskere har peget på, at Reagan ikke blev præsident med et egentligt udenrigspolitisk program, men at han var bærer af et sæt holdninger og ideer, som i høj grad kom til at præge politikken navnlig i hans første periode frem til 1985. De bærende tanker bag den nye politik, der snart stiliseredes som et korstog mod kommunismen, lignede på flere punkter dem, der havde præget de amerikanske administrationer i 1950'erne, og det er i dag ikke vanskeligt at finde paralleller i Reagan-administrationens tænkning til den ånd, der kom til orde i det berømte strategipapir NSC-68 fra 1950, der tidligere har været behandlet, og som Reagan studerede.⁴

Reagans' forslag til en grand strategy over for Sovjetunionen havde i årtier bygget på tanken om, at det sovjetiske system skulle besejres i en kamp, og at det amerikanske hovedmiddel skulle være en oprustning, som Sovjetunionen ikke kunne stille noget op over for. Sejrsstrategien – som en yngre Reagan havde foreslået anvendt under Vietnam-krigen⁵ – blev kastet ind i valgkampen i 1980 gennem republikanernes valgprogram, der forpligtede en kommende republikansk præsident „til at opnå total militær og teknologisk overlegenhed over Sovjetunionen“ og med „ikke-militære midler rulle tilbage kommunismens landvindinger“. For første gang siden 1950'erne stod altså militær overlegenhed og roll-back på førstepladsen på USA's udenrigspolitiske program – hvis republikanerne kom til magten.⁶

⁴ Da NSC-68 blev afklassificeret studerede Reagan – på et tidspunkt i anden halvdel af 1970'erne – dokumentet og gennemgik det i to radioudsendelser, jf. Peter Schweizer, *Reagan's War: The Epic Story of His Forty-Year Struggle and Final Triumph Over Communism*, 2003, s. 105.

⁵ Sst., s. 48ff.

⁶ Citaterne lyder: “to achieve overall military and technological superiority over the Soviet Union“ og med “nonmilitary means to roll back the growth of communism“, jf. Seyom Brown, *The Faces of Power: United States Foreign Policy from Truman to Clinton*, 2. ed., 1994, s. 389ff.

Det var Reagan-administrationens opfattelse, at Sovjetunionen havde udnyttet den amerikanske administrations „svaghed“ i détenteårene til at rykke sine positioner frem i den tredje verden. En erkendelse præsident Carter også synes at være nået frem til i sine sidste år som præsident. En hovedrolle i Reagan-kredsens perception og politik fra den første dag spillede den seneste udvikling i Mellemamerika, hvor den i 1979 tiltrådte Sandinistregering i Nicaragua blev set som led i et sovjetisk forsøg på at erobre hele den vestlige halvkugle. Det blev opfattet som vitalt for USA's sikkerhed, at regeringen i Nicaragua blev fjernet. Kritikere har peget på, at der var tale om en klar overfortolkning, og at initiativerne i Mellemamerika ikke spillede nogen fremtrædende rolle for den sovjetiske regering. Reagan-administrationen lagde ifølge disse analytikere ud med en misvisende tolkning af sovjetstyrets aktuelle intentioner. Reagan-administrationens fokusering på den kommunistiske trussel i Mellemamerika førte til en årelang hemmelig politik uden om Kongressen og resulterede i den såkaldte Iran-contra-affære (også kaldet *Irangate*), hvorunder det afsløredes, at administrationen på trods af våbenembargoen mod Iran havde solgt våben til præstestyret der og under omgåelse af en kongresbeslutning havde kanaliseret indtægterne fra salget videre til Sandiniststyrets modstandere. Affæren kastede en skygge over præsidentens sidste periode og førte til, at der blev rejst anklage mod 11 højstående embedsmænd, heriblandt forsvarsminister Caspar Weinberger.⁷

Det var tillige Reagan-administrationens udgangspunkt – i modsætning til en række fremtrædende eksperter – at Sovjetunionen var en kolos på lerfodder og økonomisk stod svagt. En række konkrete initiativer skulle søge at udnytte denne svaghed ved at gøre det endnu mere kostbart eller umuligt for Sovjetunionen at videreføre sin globale politik og opretholde sin magtposition. I litteraturen peges på, at Reagan synes at have haft en intuitiv forståelse af Sovjetunionens svagheder til forskel fra mange eksperter. Det skal dog samtidig understreges, at der ikke var noget nyt i denne tolkning af Sovjetunionens problemer i forhold til Carter-administrationens, hvis ledende rådgivere og analytikere (Zbigniew Brzezinski, Samuel Huntington og generalløjtnant William E. Odom) havde peget på samme svaghedstegn og havde foreslået initiativer, der kunne udnytte dem. En implementering af disse tiltag startede allerede i Carter-administrationens tid med hensyn til Afghanistan og Polen.⁸

Efter sin tiltræden i januar 1981 videreførte Reagan-administrationen igen det første år tilsyneladende Carter-administrationens politik over for Sovjetunionen. Fra starten syntes dog at være sket en kraftig opprioritering af de hemmelige operationer i form af covert operations og ikke mindst psyko-

⁷ For en oversigt over Reagan-administrationens Nicaragua-politik se Seyom Brown, *The Faces of Power: United States Foreign Policy from Truman to Clinton*, s. 470ff.

⁸ Jf. Olav Njølstad, "The Carter Legacy: Entering the Second Era of the Cold War", in: Olav Njølstad (ed.) *The Last Decade of the Cold War. From Conflict Escalation to Conflict Transformation*, 2004, s. 196ff.

Ronald Reagan diskuterer udtalelser omkring Iran-contra-affæren, sammen med forsvarsminister Caspar Weinberger, udenrigsminister George Shultz, statsadvokat Ed Meese, og finansminister Don Regan i det ovale kontor den 25. november 1986.

logisk krigsførelse direkte rettet mod Sovjetunionen. Den nye administrations store vægt på hemmelige operationer fandt bl.a. udtryk i, at den nye CIA-leder William Casey som den første efterretningschef fik ministerrang.⁹

I begyndelsen af 1982 besluttede præsident Reagan og en lille kreds af rådgivere at begynde at indfri valgløfterne og at implementere en ny overordnet strategi over for Sovjetunionen, der gik længere end containment-strategien. Baggrunden synes i den konkrete situation at have været indførelsen af krigsretstilstanden i Polen og ophidselse over Sovjetunionens tryk på Polen. Beslutningen omfattede iværksættelse af en hemmelig strategisk offensiv mod Sovjetunionen, hvor hovedredskaberne skulle være pres på Sovjetunionen ideologisk, militært og økonomisk. Målet var at trænge Sovjetunionen i defensen gennem en „udmattelsestrategi“ og etablere en ny balance mellem de to stater baseret på amerikansk overvægt og sovjetisk erkendelse af samme.

⁹ Vedrørende William Casey se Robert M. Gates, *From the Shadows. The Ultimate Insider's Story of Five Presidents and How They Won the Cold War*, 1996, s. 198ff. Robert Gates, der fra 1991-1993 selv var efterretningschef (DCI), skriver sst. s. 199: „Men hvad der virkelig adskilte Bill Casey fra hans forgængere og efterfølgere som DCI, var, at han ikke var kommet til CIA for at gøre det bedre, lede det mere effektivt, reformere det, eller for at forbedre kvaliteten af efterretningerne. Hvad jeg først forstod år senere, var, at Bill Casey kom til CIA primært for at føre krig mod Sovjetunionen“.

Forsvarsminister Caspar Weinberger sagde senere i et interview om beslutningen: „Vi anlagde en samlet strategi, der omfattede økonomisk krigsførelse, for at angribe Sovjetunionens svagheder. Det var et lydløst felttog, der virkede gennem allierede og gjorde brug af andre forholdsregler“. Ifølge intervieweren Peter Schweizer var der tale om en offensiv strategi, der skulle flytte opmærksomheden fra supermagtskonflikten til Østblokken og Sovjetunionen selv.¹⁰ Halvofficielt blev strategien fremlagt i en tale som den nationale sikkerhedsrådgiver William Clark holdt på Georgetown University 21. maj 1982, hvor Clark sagde, at Reagan-strategien omfattede „diplomatiske, politiske, økonomiske og informationsmæssige elementer og byggede på et grundlag af styrke“.¹¹

Den nævnte beslutning blev formentlig taget i den i 1981 oprettede National Security Planning Group (NSPG – bestående af præsidenten og vicepræsidenten, forsvars- og udenrigsministeren, efterretningschefen samt præsidentens sikkerhedspolitiske rådgiver). I NSPG's ugentlige møder blev de centrale afgørelser truffet, og her blev kursen fastlagt for møderne i det nationale sikkerhedsråd, der således mistede betydning og mere fik en implementerende funktion.¹²

Den overordnede strategi, der som nævnt blev aftalt i begyndelsen af 1982, blev efterfølgende implementeret gennem en række hemmelige dokumenter i form af National Security Decision Directives NSDD-32 (20. maj 1982) om USA's nationale sikkerhedsstrategi, NSDD-66 (29. november 1982) om Øst-Vest-relationer og sanktioner knyttet til Polen og endelig NSDD-75 (17. januar 1983) om USA's relationer med Sovjetunionen. Disse dokumenter er 2005 tilgængelige på internettet.¹³

NSDD-32 sigtede ud over at styrke afskrækkelsen og øge USA's globale indflydelse mod:

- „At inddæmme og vende udvidelsen af sovjetisk kontrol og militær tilstedeværelse over hele verden og forøge omkostningerne for Sovjetunionen af støtte til og brug af stedfortrædere, af terrorister og undergravende kræfter;
- At neutralisere Sovjetunionens bestræbelser på at øge sin indflydelse gennem brug af diplomati, våbenoverførsler, økonomisk pres, politisk handlinger, propaganda og disinformation.“

¹⁰ Peter Schweizer, *Victory. The Reagan Administration's Secret Strategy That Hastened the Collapse of the Soviet Union*, 1994, s. xv.

¹¹ Citeret efter Seyom Brown, *The Faces of Power. United States Foreign Policy from Truman to Clinton*, s. 392.

¹² Office of the Historian, Bureau of Public Affairs, United States Department of State, *History of the National Security Council 1947-1997*, 1997, s. 17. For tilsidesættelsen af National Security Council se også Nigel West, *The Third Secret. The CIA, Solidarity and the KGB's Plot to Kill the Pope*, 2001, s. 119.

¹³ På <http://www.fas.org/irp/offdocs/nsdd>.

Historikeren og sovjetologen Richard Pipes, der var tilknyttet det nationale sikkerhedsråd i Reagans første periode (men ikke indgik i den inderste kreds af Reagans rådgivere), har i sin selvbiografi givet et interessant indblik i kampen mellem det nationale sikkerhedsråd og udenrigsministeriet (State Department) om udformningen af den nye strategi, som udenrigsministeriet efter hans opfattelse søgte at udvande. Trods enkelte indrømmelser til udenrigsministeriet anså Richard Pipes NSDD-75, som han selv havde udformet, som en personlig sejr, idet man for første gang siden 1950'erne i et nationalt beslutningsdirektiv skred til at forsøge at ændre det sovjetiske system udefra. Richard Pipes hentydede her til roll-back-strategien, som USA opgav i de tidlige 1950'ere, da Sovjetunionen fik kernevåben. Men dokumentet taler også om bedre langsigtede relationer med Sovjetunionen, og i essensen ligger det ikke så langt fra tidligere administrationers politik over for Sovjetunionen. En hovedopgave for USA var ifølge direktivet:

- „At fremskynde forandringsprocessen – inden for de snævre grænser, der står til rådighed for os – i Sovjetunionen hen imod et mere pluralistisk politisk og økonomisk system, i hvilket den privilegerede elites magt gradvis bliver reduceret. USA erkender, at den sovjetiske aggressivitet har dybe rødder i det indre system, og at relationerne med Sovjetunionen derfor bør tage i betragtning, om de bidrager til at styrke systemet og dets evne til at handle aggressivt eller ej“.¹⁴

Arbejdet med at udforme elementerne i den nye strategi skete samtidig med, at den amerikanske præsidents retorik nåede nye højdepunkter. Og retorikken udgjorde formentlig et hovedelement i den daværende amerikanske udenrigspolitik. Præsidentens tale den 8. juni 1982 i det britiske parlament åbnede for en retorisk kampagne, der brød med alle hidtidige normer for omtalen af Sovjetunionen. Talens omtale af Sovjetunionen, der skulle ulme på „historiens askedyng“ og året efter karakteristikken af Sovjetunionen som „ondskabens imperium“ (8. marts 1983 i National Association of Evangelicals) kunne med lidt dårlig vilje opfattes som en slags krigserklæring til Sovjetunionen og som signaler om, at man havde trukket årtiers anerkendelse af Sovjetstyrets legitimitet tilbage, og at man nu befandt sig i en konfliktfase, hvor landet ville blive bekæmpet og hjulpet over i historien. Politikken sigtede nu klart mod at præstere en åben udfordring af Sovjetunionen og mod at markere et historisk vendepunkt.

Hvor langt imidlertid den nye administration ville og kunne gå i sin politik over for Sovjetunionen er ikke belyst gennem det tilgængelige kildemateriale, men var formentlig et spørgsmål, der skulle afgøres løbende under hensynta-

¹⁴ Richard Pipes, *Vixi. Memoirs of a Non-Belonger*, 2003, s. 200f.

gen til de sovjetiske reaktioner. Internt i Reagan-administrationen, der dog i mange spørgsmål syntes splittet, taltes navnlig i den første periode frem til 1985 meget om at „vinde sejr“ over Sovjetunionen, omgøre Bresjnev-doktrinen og „rulle Sovjetunionen tilbage“ o.s.v., udtryk præsident Reagan – efter at have hørt om den sovjetiske reaktion på NATO's kernevåbenøvelse „Able Archer“ i november 1983 (der nedenfor vil blive omtalt) – afviste havde indgået i hans administrations overvejelser.

I det følgende vil der ikke blive fokuseret på Reagan-administrationens militære oprustning, der indtog en hovedrolle i udmattelsesstrategien over for Sovjetunionen og omtales som den største, USA har foretaget i fredstid. Der vil heller ikke blive set på CIA's omfattende operationer, hvor ikke mindst indsatsen i Afghanistan-operationen fra 1985 antog meget store dimensioner.¹⁵ Der vil alene blive set på den psykologiske krigsførelse over for Sovjetunionen, der hidtil har været klart underbelyst i litteraturen om disse år. Politisk/militære midler, der ikke havde været benyttet i mange år, blev taget i brug af den amerikanske administration. Det er tolkningen, at den psykologiske krigsførelse („Psyops“ var den tekniske betegnelse i USA) formentlig udgjorde den største eksterne udfordring for Sovjetunionen i begyndelsen af 1980'erne.

Psykologisk krigsførelse genindføres

Reagan-administrationen havde valgt at føre en offensiv mod Sovjetunionen på en række områder, men i dens første år ville virkningerne af den indledte militære oprustning ligge ude i fremtiden, og CIA's kamp i den tredje verden ville kun få indirekte betydning for Sovjetunionen. Men en række hemmelige operationer kunne gennemføres med det eksisterende militære og efterretningsmæssige apparat og blev tilsyneladende hurtigt iværksat. Den tekniske betegnelse for disse operationer, der nu fik central betydning igen, var „politisk krigsførelse“ (political war – Polwar) og „psykologiske operationer“ (psychological operations – Psyops). Som det fremgår af det østtyske efterretningsmateriale, voksede de vestlige militære flyvninger over Østersøen – og formentlig også andre steder tæt på sovjetisk territorium – således stærkt efter Reagan-administrationens tiltræden, jf. nedenfor. Da der efter amerikansk ønske kun eksisterede en meget begrænset diplomatisk kontakt mellem USA og Sovjetunionen i den nye administrations første år, foregik interaktionen og signaleringen mellem de to supermagter – ser vi bort fra en stadig grovere retorik fra begge parters side – primært på det militære og efterretningsmæssige plan og under konfrontatoriske former. Dette kunne selvsagt ikke

¹⁵ For Afghanistan se navnlig George Crile, *My Enemy's Enemy. The Story of the Largest Covert Operation in History: The Arming of the Mujahideen by the CIA*, 2003.

undgå at præge forholdet mellem staterne, der allerede fra 1981 gik ind i en kritisk fase.

Psykologisk krigsførelse havde sin store periode i amerikansk strategi over for de kommunistiske stater i begyndelsen af 1950'erne, men en række typer af operationer blev som nævnt opgivet allerede inden Ungarn 1956 som værende for risikable at udføre over for en kernevåbenmagt.¹⁶ Videreført blev derimod de store flyvninger ind over Sovjetunionen (herunder især flyvningerne med RB-47 og U-2-flyet) eller tæt på Sovjetunionen, der som nævnt spillede en stor rolle i efterretningsindhentningen, indtil satellitterne holdt deres indtog i begyndelsen af 1960'erne. At der var tale om stærkt risikobetonede metoder fremgår af, at de mest dristige flyvninger skulle godkendes af statslederne i USA og Storbritannien. Hvor sensibelt hele dette aspekt af den kolde krig var, blev demonstreret i foråret 1960, hvor Khrusjtjov benyttede nedskydningen af et amerikansk U-2-fly som anledning til at sprænge firemagtstopmødet i Paris 1960, jf. omtalen i kap. 24. I flyvningerne indgik ud over efterretningsaspektet et betydeligt element af psykologisk krigsførelse i form af at vise en teknologisk overlegenhed, der kunne få betydning i en krigssituation.¹⁷

De vestlige luftrekonosceringer langs de sovjetiske grænser og ind i Sovjetunionen tog et enormt omfang i 1950'erne og fik formentlig en betydning for skærpelsen af den kolde krig, idet disse flyvninger (op til 3.000 om året) ikke kunne andet end betragtes som provokerende fra Øst.

Elementer af psykologisk krigsførelse blev videreført i 1960'erne i form af flyvninger tæt på sovjetisk (og kinesisk og nordkoreansk) luftrum og ubådssejladser tæt på sovjetiske marinebaser. Men i 1960'erne skete tilsyneladende en begrænsning af de mere farlige og provokerende operationer, der i 1970'erne synes at være indstillede. Dette ses alene af tabstallene, hvor der registreredes 14 nedskudte fly i perioden april 1950 til oktober 1962, medens der kun blev registreret to nedskydninger siden. Den sidste i 1969 skyldtes nordvietnameserne. Begrænsningerne med hensyn til flyoperationer skyldtes forbedret satellitteknologi og – især – det forbedrede forhandlingsklima mellem USA og Sovjetunionen.¹⁸

Carter-administrationen gennemførte i sine sidste år visse former for psykologisk krigsførelse i forhold til Sovjetunionen og vist navnlig for at øve indflydelse på udviklingen i Polen. Men den egentlige vækst skete under Reagan-administrationen, der genindførte typer af operationer, der havde hvilet i

¹⁶ For en omfattende fremstilling af de hemmeligt vestlige operationer i den kolde krigs første fase se Richard J. Aldrich, *The Hidden Hand. Britain, America and Cold War Secret Intelligence*, 2001.

¹⁷ For en generel behandling af disse flyvninger se Paul Lashmar, *Spy Flights of the Cold War*, Naval Institute Press, 1996. – En del efterretningsflyvninger over internationalt farvand gennemførtes tilsyneladende også for at demonstrere retten til fri passage (jf. William E. Burrows, *By any Means Necessary. America's Secret Air war in the Cold War*, 2001, s. 291f).

¹⁸ William E. Burrows, *By any Means Necessary. America's Secret Air war in the Cold War*, 2001, s. 289f, 352-56.

mere end 10 år. Et hemmeligt program for psykologisk krigsførelse blev godkendt af præsident Reagan i de første måneder af 1981 og straks iværksat.¹⁹ Programmet, hvis mål var at stresse den sovjetiske ledelse med militære midler, omfattede øget flåde- og flyaktivitet tæt på de sovjetiske grænser, herunder i farvande, hvor de amerikanske flådefartøjer normalt ikke opererede. Programmet gik ud på at gøre indtryk på Sovjetunionen gennem en væsentlig mere aggressiv militær optræden end set længe. De enkelte aktiviteter og sigtet med dem var kendt af en yderst begrænset kreds. Ifølge viceforsvarsminister Fred Iklés udtalelse til Peter Schweizer var operationen uhyre følsom, og der blev ikke skrevet noget ned om den, så den ikke kunne spores gennem dokumenterne („Det var meget følsomt. Der blev ikke skrevet noget ned om det, så der ville ikke være noget dokumentspor“).²⁰ Hvad der her skræmte, var formentlig erfaringerne fra skandalen omkring den amerikanske Vietnampolitik, hvor lækning af talrige beslutningsdokumenter i 1971 (fra dokumentsamlingen „The Pentagon Papers“) viste, at afgørende udenrigspolitiske beslutninger var blevet skjult for Kongressen siden Kennedy-administrationsens tid.

Når det til trods for den stærke hemmeligholdelse er muligt at behandle spørgsmålet om Reagan-administrationens psykologiske krigsførelse over for Sovjetunionen, skyldes det bl.a., at nogle af dens medlemmer har givet en enkelt forfatter – Peter Schweizer – med nær tilknytning til denne administration en række vigtige oplysninger om aktiviteterne. I Peter Schweizers bog „Victory“, der udkom i 1994, blev givet de første oplysninger om Psyop-programmet til offentligheden.²¹ Der er ingen, der har betvivlet sandheden af disse oplysninger, der indgik i et defensorat for eller måske snarere en hyldest til præsident Reagans politik over for Sovjetunionen. Tolkningen af Reagan-periodens politik har allerede ført til dannelsen af en række historiske „skoler“, hvor Peter Schweizer hører til den såkaldte „Reagan-Victory“-school, der navnlig har tilhængere uden for de akademiske miljøer. Som følge af den ekstreme hemmeligholdelse er den omfattende amerikanske psykologiske krigsførelse imidlertid stort set ikke behandlet i litteraturen, med et par enkelte undtagelser (Ben B. Fischer og Ola Tunander).²²

¹⁹ Ben B. Fischer, *A Cold War Conundrum: The 1983 Soviet War Scare*, 1997, s. 6f.

²⁰ Peter Schweizer, *Victory*, s. 8. – Citatets ordlyd: „It was very sensitive. Nothing was written down about it, so there would be no paper trail“.

²¹ Peter Schweizer; *Victory. The Reagan Administration's Secret Strategy That Hastened the Collapse of the Soviet Union*, 1994.

²² Det amerikanske forsvar skelnede i 1990'erne i sin "Fælles doktrin for militær vildledning" (Joint Doctrine for Military Deception) mellem "military deception" og "military PSYOP", hvor vildledningsoperationer var rettet mod politiske og militære beslutningstagere i udlandet, der skulle tilskyndes til at tage ønskede beslutninger, medens militære psykologiske operationer „er en systematisk proces, der består i at overbringe tilpassede budskaber („tailored messages“) til et udvalgt fremmed publikum. Grupper, der kunne være egnede som mål for PSYOP til støtte for vildledningsoperationer, omfatter grupper i modpartens overordnede kommandoer, planlægningsstabe, særlige grupper inden

*Starten af 1980'erne bød på forøgede øvelsesaktiviteter, bl.a. i Nordatlanten. Her er det NATO-øvelsen *Teamwork Exercise*, afholdt i Norge den 1. september 1980. (NATO Photo).*

Planen for psykologisk krigsførelse indebar tydeligt nok flådeøvelser af større omfang end tidligere og i farvande tættere på Sovjetunionen (i Norskehavet, Østersøen, Sortehavet og i Stillehavet ud for Sibirien). Ifølge Nigel West er der ingen tvivl om, at NATO og den amerikanske flåde blev opfordret til at antage „en dramatisk mere aggressiv holdning“ under øvelserne. Samtidig blev en ny og offensiv „fremskudt sømilitær strategi“ foreslået (vedtaget i 1984 som „The Maritime Strategy“), der sigtede mod at rette afgørende stød i en tidlig fase af en konflikt mod strategisk vigtige positioner i Sovjetunionen, heriblandt de vigtigste flådebaser og kommandoposter. Det indebar hurtige fremstød mod Kola-halvøen, de sovjetiske „bastioner“ for strategiske ubåde i Det Nordlige Ishav og formentlig også mod mål i Østersøen og forudså en betydelig udvidelse af flåden („600 ships navy“). Den nye strategi blev afprøvet allerede i august-september 1981 gennem øvelsen „Ocean Venture 81“, hvor amerikanske hangarskibsgrupper blev bragt ind i Norskehavet. I en fase af øvelsen skulle en krydser og tre andre skibe være sejlet til

for stabe, ikke-militære interessegrupper, der kan øve indflydelse på den militære politik og de militære beslutninger og efterretningsanalytikere“. Mere specifikt hed det om military deception: „Vildledning søger at skabe eller forøge sandsynligheden for opdagelsen af bestemte indikatorer for at få en modstander til at nå til en ukorrekt slutning...vildledning søger normalt at forøge synligheden af udvalgte indikatorer (Ola Tunander, *The Secret War against Sweden*, s. 291f).

Kola-halvøen og være blevet der i ni dage. Sidste fase af denne øvelse sluttede i Østersøen i september og oktober.²³

I april 1983 holdt den amerikanske stillehavsflåde sin hidtil største øvelse i det nordvestlige Stillehav og sendte under øvelsen en stærk kampgruppe (med tre hangarskibe) i retning af Kamtjatka-halvøen. Under øvelsen blev hangarskibet Midway i en natlig operation sendt sydpå mod øgruppen Kurilerne, og 4. april blev der foretaget overflyvninger af Kurilerne med simulerede bombninger af de sovjetiske militære installationer på Selennij-øen af mindst seks fly. Fra sovjetisk side blev den amerikanske optræden tolket som en grov provokation og som en antydning af, at amerikanerne ikke anerkendte den sovjetiske suverænitet over øerne, som Japan (fra 1952 støttet af USA) til stadighed havde krævet tilbage efter 2. verdenskrig. For en gang skyld var der dog en sovjetisk reaktion på episoden, idet sovjetiske fly inden et døgn trængte ind i amerikansk luftrum over øgruppen Aleuterne, ligesom den blev efterfulgt den 6. april af en sovjetisk demarche, som der ikke blev svaret på. Samtidig blev det sovjetiske luftforsvar i det fjerne Østen sat i alarmtilstand indtil videre.²⁴

Det må formodes, at et hovedformål med de store flådeøvelser i 1981 og 1983, ud over selve styrkedemonstrationen, har været aflæsning af de sovjetiske rektioner på tilstedeværelsen af de vestlige flåder så relativt tæt på sovjetiske hovedbaser. I den forstand var øvelserne formentlig en skuffelse, idet der tilsyneladende næsten ikke sporedes en sovjetisk reaktion. I en amerikansk fremstilling er dette forhold for 1983-øvelsens vedkommende blevet sat i sammenhæng med den tidligere omtalte Walker-spionsag, hvor en kreds af personer med tilknytning til den amerikanske flåde igennem årene 1968-1984 udleverede flådens kryptografiske hemmeligheder til KGB, der på den måde blev i stand til at læse den amerikanske flådes signaltrafik.²⁵ De sovjetiske myndigheder vidste, hvad der ventedes af dem, og gik selvsagt ikke i fælden. Tolkningen forekommer ikke usandsynlig, men kan, som kildesituationen er, heller ikke gå videre.

Der er foreløbig kun fremkommet få oplysninger om det amerikanske flyvevåbens rolle i den psykologiske krigsførelse i disse år. Ifølge general John T. Chain, der var chef for Strategic Air Command fra 1986, blev der under den første Reagan-administration sendt bombefly eller jagerbombere over Nordpolen mod Sovjetunionen eller fløjet langs periferien af Sovjetunionen i

²³ Nigel West, *The Third Secret. The CIA, Solidarity and the KGB's Plot to Kill the Pope*, 2001, s. 218ff; for udviklingen af den nye amerikanske flådestrategi se John B. Hattendorf, *The Evolution of the U.S. Navy's Maritime Strategy, 1977-86*, Naval War College Newport Papers 19, 2004, jf. også SNU, *Flådestrategier og nordisk sikkerhedspolitik*, 1-2, 1986.

²⁴ For oplysninger om øvelsen i april 1983 se Seymour Hersh, *The Target is Destroyed. What Really Happened to Flight 007 and What America Knew About it*, 1986, s. 17ff.

²⁵ John Barron, *Breaking the Ring. The Bizarre Case of the Walker Family Spy Ring*, 1987, s. 24.

Europa eller Asien: „Somme tider sendte vi bombefly over Nordpolen og deres radarer låste sig fast. På andre tidspunkter sonderede jagerbombere deres asiatiske og europæiske periferi“. Under højdepunkter omfattede operationen adskillige manøvrer om ugen. De fandt sted med uregelmæssige mellemrum for at gøre virkningen mere foruroligende. Så, lige så hurtigt som de uanmeldte flyvninger begyndte, holdt de op, for blot at begynde nogle uger senere.²⁶

Flyvninger af denne karakter (såkaldte „ferret missions“, der skulle fremprovokere reaktioner hos modpartens luftforsvar) – der ikke må forveksles med efterretningsflyvningerne langs Sovjetunionens grænser – havde ikke været gennemført siden 1970.²⁷ Ifølge Dr. William Schneider, der var undersecretary of state for military assistance and technology og havde adgang til de klassificerede rapporter, der blev udfærdiget efter flyvningerne, havde flyvningerne effekt: „Det gjorde virkelig indtryk på dem. De vidste ikke, hvad det hele drejede sig om. En eskadrille fløj lige mod det sovjetiske luftrum, og deres radarer lyste op og styrker gik i alarm. I sidste øjeblik drejede eskadrillen af og fløj hjem.“²⁸

Tilsvarende operationer langs hele den sovjetiske periferi blev udført af amerikanske og andre NATO-staters ubåde. Disse operationer havde en lang historie, og generelt foregik der under største delen af den kolde krig en kamp under havet mellem østlige og vestlige ubåde (og antiubådssystemer), hvor det gjaldt om at opdage modparten og at kunne indtage fordelagtige angrebspositioner. De vestlige ubåde havde den fordel, at de var langt mere lydløse end de sovjetiske. I og med at en vigtig del af stormagternes kernevåbenarsenaler blev lagt ud på ubåde (SSBN'er), intensiveredes ubådsgaterne. Intet officielt materiale er frigivet om disse operationer, der generelt bliver betragtet som de mest hemmelige operationer, der udførtes, men de er omtalt i litteraturen.²⁹

²⁶ Peter Schweizer, *Victory*, s. 8.

²⁷ Ben B. Fischer, *A Cold War Conundrum: The 1983 Soviet War Scare*, 1997, s. 12, note 39.

²⁸ Peter Schweizer, *Victory*, s. 8f.

²⁹ De amerikanske ubådes komplicerede aflytningsoperationer i Det Okhotske Hav er skildret journalistisk i Sherry Sontag og Christopher Drews *Blind Man's Bluff. The Untold Story of Cold War Submarine Espionage*, 2000. For en sovjetisk beskrivelse af denne aflytningsoperation se Gary E. Weir and Walter J. Boyne, *Rising Tide. The Untold Story of the Russian Submarines that fought the Cold War*, 2003, s. 178ff. Ifølge beskrivelsen var det amerikanske spioner som Walker og Pelton, der afslørede aflytningen. I Weirs og Boynes bog, der er et fornemt eksempel på „oral history“ inden for et vanskeligt tilgængeligt område, gives mange eksempler på ubådsdysterne under havet mellem Øst og Vest. Her skildres også (s. 203ff) „Operation Aport“, der var en sovjetisk styrkedemonstration i form af et fremstød til den amerikanske Østkyst med fire kernevåbensbestykkede ubåde i sommeren 1985. Ifølge den russiske kilde var operationen en succes, idet ubådene formåede i lange perioder at forblive uopdagede ved at udnytte Golfstrømmen.

Vestlige militære aktiviteter i Østersøen

Fra 1979 indtræder såvel en *skærpelse* som en *forøgelse* af de vestlige militære aktiviteter i Østersøen, og gennem hele 1980'erne er der tale om en i forhold til de tidlige 1970'ere stærkt forøget vestlig militær tilstedeværelse i form af fly og orlogsskibe samt gennemførelse af talrige flådeøvelser. Som det vil fremgå af det følgende, er den overordnede tendens, at NATO's aktiviteter fra 1981 opretholdes på et i forhold til tidligere højt niveau, medens det østlige aktivitetsniveau efter 1983 generelt er lavt. Hermed øgedes presset selvsagt på de tre øststater i området, der op igennem 1960'erne og 1970'erne havde betragtet Østersøen som „eget“ område. Dette betød øget spænding i Østersøområdet, der i højere grad end tidligere blev et militært brændpunkt, og derfor ikke kan betegnes som et lavspændingsområde i 1980'erne.

Det er klart, at den øgede vestlige aktivitet ikke var tilfældig. Den må vurderes at afspejle en i øvrigt ikke kendt NATO-beslutning om at optrappe de militære aktiviteter i Østersøen for at lægge pres på Østlandene med henblik på at begrænse Sovjetunionens politiske og militære handlemuligheder. Hvad der har været udslagsgivende i den konkrete situation i 1979, er indtil videre ikke belyst, men det er mest sandsynligt, at den vestlige aktivitet er fremkaldt af situationen i Polen, der optog Carter-administrationen stærkt. Fra 1981 er det naturligt at se de vedvarende vestlige militære aktiviteter i Østersøen som udslag af Reagan-administrationens overordnede strategi mod Sovjetunionen, jf. ovenfor. NATO har ikke frigivet oplysninger om intentionerne bag NATO-landenes øvelser i Østersøen i 1980'erne og om planerne for indsats der i tilfælde af krig.

I 1979 bemærkede den østtyske militære efterretningstjeneste en tydelig stigning i BALTAP-flådernes brug af skarpskydning i Østersøen. Det var en klar signalgivning, der rummede en vestlig advarsel og meddelelse om lavere tolerancetærskel over for Øst. Skydningen foregik i flere tilfælde i en afstand af 10-15 sømil fra den østtyske kyst. Stigningen fortsatte ind i 1980, hvor østtyskerne registrerede, at niveauet fra 1979 blev nået allerede i løbet af første halvår 1980. Som andre tegn på øget vestlig aktivitet konstaterede den østtyske flådes efterretningstjeneste, at vestlige efterretningsfartøjer for første gang opererede i den Finske Bugt. Man konstaterede ligeledes øget dansk patruljering langs den østtyske søgrænse.³⁰ Den danske flåde deltog således fra starten i udførelsen af en ny vestlig militærpolitik i Østersøen.

Antallet af vestlige skibsindsatser og flysorties i Østersøen var ifølge den østtyske efterretningstjeneste i perioden 1974-87 følgende:

³⁰ Thomas Wegener Friis, *Den usynlige front. DDR's militære spionage i Danmark under den kolde krig*, 2005, s. 217f.

	1974	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1987
Fly	1059	1404	2681	2721	3007	2775	3273	3126
Skibe	560	793	1073	1116	1064	1019	944	1115

Kilde: Nationale Volksarmee. Kommando der Volksmarine. Chef Aufklärung: Vortrag zum Thema „Die gewachsene Aggressionsbereitschaft der Seestreitkräfte des COMBALTAP und die Möglichkeiten zur Unterstützung der Landstreitkräfte, April 1986 (BA-MA: DVM 10/51314, s. 21). Tallene for 1987 er hentet fra Nationale Volksarmee. Kommando der Volksmarine. Chef Aufklärung: „Zuarbeit für Stellvertreter des Ministers und Chef der Volksmarine für Vortrag im Ministerium für Nationale Verteidigung“, 05.01.1988. (BA-MA: DVM 10/51314, s. 4).³¹ – Statistikken omfatter registrerede vestlige skibe og fly, observeret øst for linjen: Travemünde, Gedser, Møn, Falsterbo.

Som det kan ses, blev NATO-landenes skibsindsatser i Østersøen fordoblet mellem 1974 og 1981 og nåede et niveau mellem 1000 og 1100, der stort set blev opretholdt igennem 1980'erne. I 1981 konkluderede den østtyske marines efterretningstjeneste, at der var sket „en usædvanlig stor stigning i modstanderens indsats“.³² Hvor stor en vækst, der var sket med hensyn til NATO-landenes aktivitetsniveau i Østersøen siden detenteårene, fremgår af den østtyske flådechef Theodor Hoffmanns erindringer, der bringer tallene for NATO-landenes skibsindsatser i Warszawapagtlandenes operationsområde i Østersøen i 1968 og 1970. De anføres at være henholdsvis 108 og 363.³³ I og med at de vestlige militære aktiviteter i Østersøen var stigende i 1980'erne, kan det formodes, at dette også gjaldt for den danske flådes og det danske flyvevåbens aktiviteter der. Det har desværre ikke været muligt at fremskaffe oplysninger fra danske myndigheder om disse forhold.³⁴

Ifølge admiral Theodor Hoffmann befandt der sig ikke sjældent under efterårsovelserne i 1980'erne 50-60 NATO-skibe og et tilsvarende antal fly i den sydvestlige Østersø.³⁵ NATO's hovedøvelse var ifølge en analyse fra den østtyske militære efterretningstjeneste fra april 1986 øvelsen Botany Bay, der blev gennemført hvert andet år og i to etaper, med en første etape i Nordsøen og en anden etape – der var øvelsens højdepunkt – i Østersøen. Tendensen i den vestlige øvelse gennem de seneste år havde ifølge østtyskerne været syste-

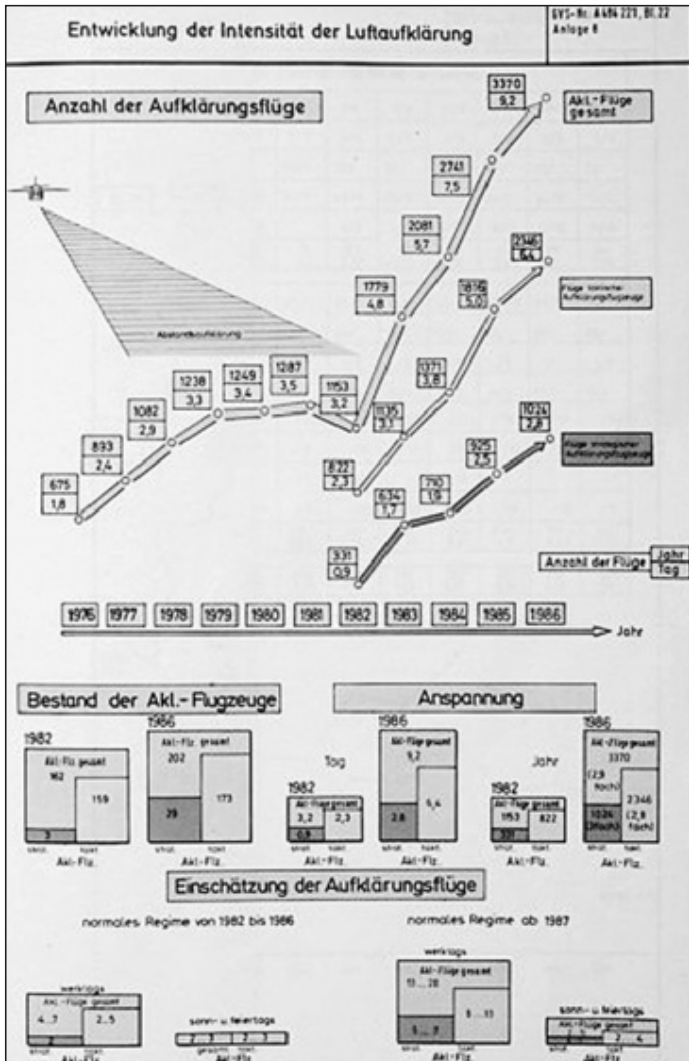
³¹ Jf. sst. s. 220.

³² Jf. sst. s. 219.

³³ Theodor Hoffmann, *Kommando Ostsee. Vom Matrosen zum Admiral*, 1995, s. 143. – Antallet af flysorties angives (sst.) til i 1968 at være 80 (!) og 1970 545.

³⁴ DIIS har anmodet Forsvarskommandoen om oplysninger om antallet af danske skibsindsatser og flysorties i Østersøen i perioden 1975 til 1990. Søværnets Operative Kommando (SOK) har på den baggrund i marts 2005 telefonisk meddelt DIIS, at den ikke besidder de nævnte oplysninger. Disse ville ifølge SOK evt. kunne udtrages af skibsdagbøgerne (i Rigsarkivet); Flyvertaktisk Kommando har ligeledes i marts 2005 telefonisk meddelt, at man ikke råder over tal for sorties over Østersøen i 1980'erne. Flyvertaktisk Kommando oplyste, at meget materiale – således såkaldte „Recce-rapporter“ – var blevet tilintetgjort.

³⁵ Theodor Hoffmann, Sst. s. 187.

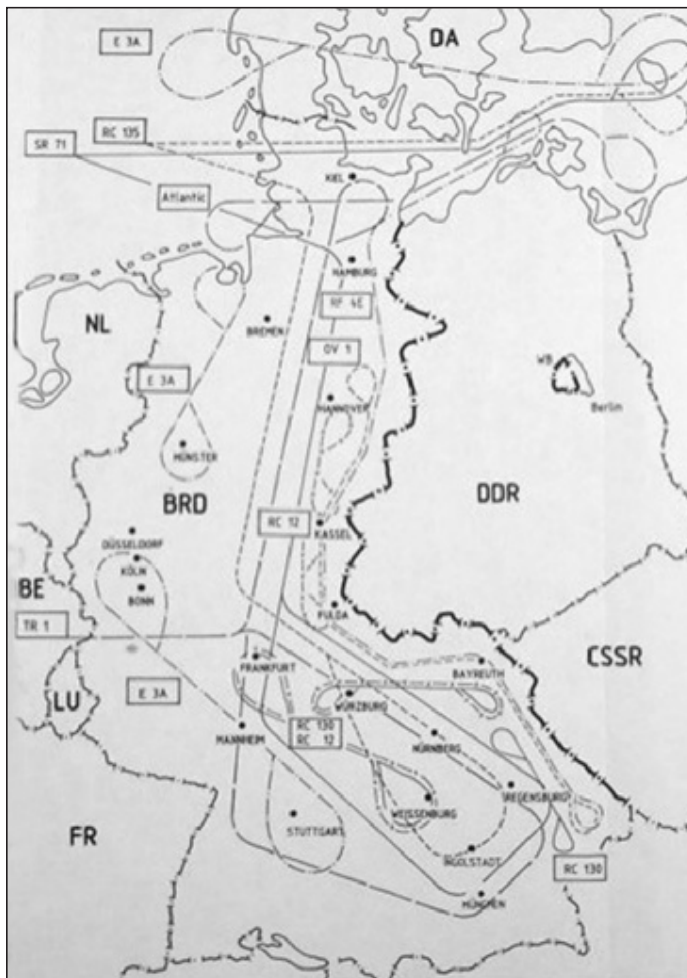
Grafen er fra den østtyske efterretningstjeneste og viser stigningen i antallet af vestlige opklaringsflyvninger i 1970'erne og især i 1980'erne. (Militærarkivet, Freiburg).

matisk at forhøje antallet af deltagende flåde- og flystyrker, medens øvelseslængde og øvelsesområde forblev relativt konstant. I 1985 nåedes med 160 deltagende enheder et foreløbigt højdepunkt i denne øvelsesrække.³⁶

Fra amerikansk side opretholdtes som tidligere omtalt et eget årligt maritimt øvelsesprogram (US Baltops) for Østersøen, i forbindelse med hvilket der også blev foretaget flådebesøg navnlig i svenske havne. Mest spektakulært var slagskibet „Iowas“ besøg i Danmark og deltagelse i en skarpskydnings-

³⁶ Nationale Volksarmee. Kommando der Volksmarine. Chef Aufklärung: Vortrag zum Thema „Die gewachsene Aggressionsbereitschaft der Seestreitkräfte des COMBALTAP und die Möglichkeiten zur Unterstützung der Landstreitkräfte“ (april 1986), s. 17. DVM 10/51314. BA-MA. – Foredraget rummer en omfattende gennemgang af NATO's planer for og aktiviteter i Østersøområdet.

Kortet er ligeledes fra den østtyske efterretningstjeneste og viser de vestlige opklaringsflys ruter langs Østtysklands og Tjekkoslavakiets grænser, i visse tilfælde med en sløjfe om Bornholm. Blandt flytyperne er SR-71 Blackbird, der fløj mach 3, og det store rekognosceringsfly RC-135. Andre vestlige opklaringsflyvninger gik naturligvis dybere ind i Østersøen. (Militærarkivet, Freiburg).

øvelse øst for Bornholm i oktober 1985, der fremkaldte negative kommentarer i den sovjetiske og østtyske presse.

Ser vi på de vestlige *flyvninger* i Østersøen, var det samlede antal vestlige militærfly, der bevægede sig ind over linjen Travemünde-Gedser-Møn-Falsterbo fra vest og nord ifølge den ovenstående tabel i årene fra 1981 mellem 2700 og 3300. Hertil kan føjes en isoleret oplysning for året 1988, hvor antallet af vestlige flyvninger angives til ca. 3500.³⁷ Trækkes de i det følgende nævnte ca. 900 efterretningsflyvninger fra, der (i 1986) specifikt var rettet mod DDR, fås tallet for de øvrige vestlige flyvninger, der dels var efterretningsflyvninger længere ind i Østersøen, dels var andre typer af flyvninger, der ikke specifikt henregnes under kategorien „efterretningsflyvninger“ (demonstrationsflyvning-

³⁷ Theodor Hoffmann, *Kommando Ostsee*, s. 143. – Antallet af vestlige skibsindsatser for dette år angives ca. 1100 (St.).

ger, flyvninger i forbindelse med øvelser m.fl.). Dette tal kan have været på mellem 1800 og 2400 årlige flyvninger.

Specielt de vestlige *opklaringsflyvninger* langs den østtyske Østersøkyst (og langs zonegrænsen) er velbelyst. Af en graf fra september 1987 udarbejdet af den østtyske militære efterretningstjeneste over „Udviklingen med hensyn til intensiteten af luftopklaringen“ (Entwicklung der Intensität der Luftaufklärung) fra vestlig side fremgår, at flyvningerne langs zonegrænsen og den østtyske del af Østersøen voksede stærkt fra 1982. Medens det samlede antal af disse flyvninger i 1976 havde været 675 (og i 1968 og 1970 henholdsvis 80 og 545), voksede det til 1287 i 1981, men i 1983 var det på 1779 og i 1986 på 3370. Antallet af vestlige efterretningsflyvninger i de to områder var altså femdoblet på de 10 år fra 1976 til 1986 og tredoblet fra 1981 til 1986. Af de 3370 flyvninger i 1986 blev 2346 flyvninger foretaget med taktiske opklaringsfly, medens de 1024 blev foretaget af strategiske opklaringsfly. Sagt på en anden måde var flyvningerne steget fra 1,8 pr. dag til 9,2 pr. dag på 10 år. Den stærkt voksende intensitet af flyvningerne må ses i sammenhæng med den valgte offensive strategi fra den amerikanske administration og som et af dennes mest synlige udslag. Som det fremgår, blev flyvningerne nøje registreret og analyseret af den østtyske efterretningstjeneste.

Det østtyske talmateriale om „Udviklingen med hensyn til intensiteten af luftopklaringen“ angiver, for så vidt det omhandler Østersøen, alene flyvningerne over Østersøen langs det østtyske statsområde. Fem vestlige flytyper foretog disse flyvninger, der endte ved Bornholm, hvorefter flyene vendte tilbage, som det fremgår af en skitse i bilagsmaterialet. Det lader sig desværre ud fra det til rådighed stående materiale kun for et enkelt år – 1986 – klart angive, hvorledes flyvningerne fordelte sig på flyvninger langs zonegrænsen og flyvninger langs Østersøen. I 1986 var det samlede antal flyvninger langs zonegrænsen og langs den østtyske Østersøkyst i alt ca. 3300, og heraf udgjorde flyvningerne langs Østersøkysten de 900, dvs. under en tredjedel.³⁸

Tilstedeværelsen af de mange vestlige flådefartøjer og fly i Østersøen rummede elementer af en styrkedemonstration, der indgik i den ovenfor skildrede overordnede vestlige strategi mod Sovjetunionen. I alle tilfælde fra midten af 1980'erne skal den endvidere ses som udtryk for den fremskudte vestlige flådestrategi, der i 1980'erne opererede med offensive NATO-operationer langt ind i Østersøen i tilfælde af krig. De offensive operationer omfattede også amfibieoperationer, og US Marine Corps havde ifølge viceforsvarsminister Robert Komer som en af sine optioner en landsætning på den baltiske Østersøkyst med tre divisioner.³⁹ Den østtyske tolkning af de forstærkninger,

³⁸ Aufklärungsmeldung über die Aufklärungsmöglichkeiten der NATO-Streitkräfte in Zentraleuropa und im Raum der Ostseeausgänge, September 1987. Er på 28 sider med diverse bilag herunder „Anzahl der Aufklärungsflüge der Staatsgrenze BRD-DDR/Ostseeraum“ for 1986. VA-01/42525. BA-MA. – Tallene for 1968 og 1970 er hentet fra Theodor Hoffmann, *Kommando Ostsee*, s. 143.

³⁹ Ola Tunander, *The Secret War against Sweden*, 2004, s. 268.

der i påkommende tilfælde skulle komme til det danske strædeområde, var i 1986, at disse styrker ikke som oprindeligt antaget skulle indføres i kamphandlingerne som „såkaldte forstærkningslandsætninger“, men at de skulle indsættes i rammen af taktiske og operativt-taktiske sø- og luftlandsætninger for at opretholde et højt angrebstempo.⁴⁰ Ifølge den østtyske tolkning skulle styrkerne således ikke anvendes til afstivning af forsvaret af Danmark eller Slesvig-Holsten, men indsættes i offensive operationer mod Warszawapagtlandene.

En samlet analyse af det vestlige øvelsesbillede i Østersøen gav den østtyske militære efterretningstjeneste i januar 1988. Analysen fandt følgende hovedtendenser:

- „at øvelserne var rykket tættere på de tre øststaters søgrænser;
- dannelse af styrkekoncentrationer i Østersøen, der lignede indsats i krigstid (således 7. maj 1987 en koncentration på 176 NATO-krigsskibe i Østersøen og strædeområdet);
- forlængelse og intensivering af øvelser med deltagelse af stater, der ikke indgik i Østersøkommandoen (USA, UK, Canada, Nederlandene);
- øget indsats af „Tornado“-jagerbombeflyet over Østersøen;
- forhøjelse af intensiteten og kompleksiteten af alle øvelses- og uddannelsesforanstaltninger“.⁴¹

Konklusionen på den østtyske analyse var, at Vesten igennem 1980'erne intensiverede sine militære aktiviteter i Østersøen og gennem krigslignende aktiviteter øgede presset på de socialistiske Østersølande.

Sammenfattende kan det siges, at NATO-landene i 1980'erne i kraft af øget militær præsens og intensiverede øvelsesaktiviteter – og i kraft af faldet i de østlige militære aktiviteter – bliver den militært dominerende part i Østersøen, der udviklede sig til en vigtig arena for den vestlige styrkepolitik over for Sovjetunionen og Warszawapagtlandene. Den vigtigste arena for de vestlige flådeaktiviteter i 1980'erne var dog uden tvivl Norskehavet.

Ubådsincidenterne i de svenske farvande

Fremmede magters operationer med ubåde i de svenske farvande har en lang historie, men tolkningen af dem ændrede karakter med strandingen af den sovjetiske Whiskey-klasse-ubåd i indsejlingen til Karlskrona i oktober 1981. Grundstødningen blev almindeligvis – og også af den svenske militære øverst-

⁴⁰ Nationale Volksarmee. Kommando der Volksmarine. Chef Aufklärung. Vortrag zum Thema „Die gewachsene Aggressionsbereitschaft der Seestreitkräfte der COMBALTAP und die Möglichkeiten zur Unterstützung der Landstreitkräfte“ (april 1986), s. 17a. DVM 19/51314. BA-MA.

⁴¹ Nationale Volksarmee. Kommando der Volksmarine. Chef Aufklärung; Zuarbeit für Stellvertreter des Ministers und Chef der Volksmarine für Vortrag im Ministerium für Nationale Verteidigung (05.01.1988), s. 5. DVM 10/51314. BA-MA.

befalende i en rapport om hændelsen – tolket som vidnesbyrd om et sovjetisk indtrængningsforsøg i Gåsefjärden som led i en efterretningsoperation. Når denne tolkning i dag vanskeligt lader sig opretholde, skyldes det, at man har svært ved at forestille sig, at de sovjetiske flådemyndigheder ville handle så inkompetent, at de sendte en ældre, nukleart bestykket patruljeubåd ud på en mission af denne karakter, der tilmed på det pågældende sted på grund af vanddybden skulle gennemføres i uddykket tilstand.⁴² En autorisation fra mindst den sovjetiske flådeledelse ville formentlig have været nødvendig, hvis der virkelig havde været tale om en planlagt indtrængningsoperation, og den ville næppe være blevet givet på det foreliggende grundlag.⁴³ Fra sovjetisk side sendte man i oktober 1981 en flåde til området ved Karlskrona og krævede ubåden frigivet. Man gjorde gældende, at ubåden havde været på patrulje, og at strandingen skyldtes navigationsfejl, et standpunkt man aldrig er fraveget.⁴⁴

Men strandingen og den blotte tilstedeværelse af ubåden ved indsejlingen til Karlskrona-flådebasen – der udviklede sig til en international mediebegivenhed – var selvsagt diskrediterende for Sovjetunionen, og incidenten blev også af sagkyndige – således i en analyse af den danske efterretningstjeneste, jf. kapitel 77 – tolket som en bekræftelse af tidligere antagelser om sovjetisk ubådstrafik i de svenske farvande. I analysen, der indgik i en (hemmelig) efterretningsoversigt, antog FE korrekt, at ubåden havde deltaget i den forholdsvis nyoprettede patruljetjeneste, som sovjetiske ubåde udførte i Østersøen. Det var første gang efterretningsoversigtens modtagere blev informeret om disse sovjetiske ubådspatruljer. Generelt var FE dog mere optaget af, at en sovjetisk ubåd på patrulje i Østersøen medbragte kernevåben – hvilket stred mod, hvad man hidtil havde troet – end af, om den havde søgt at løse en efterretningsopgave.

⁴² Af de nævnte grunde betvivlede kommandør Karl Andersson – den svenske søofficer der gennem flere dage afhørte besætningen på den sovjetiske ubåd – at ubåden havde været på en efterretningsopgave. Han lagde også vægt på, at fem personer havde hørt ubådens dieselmotorer, der ikke ville være blevet anvendt i en indtrængningsopgave. Hans vurdering fik ingen indflydelse på den officielle rapport om incidenten, jf. Dan Josefsson, *20 år av krig: En svensk skandal att skratta och gråta åt* (www.etc.se/arkivet/textarkiv/Dans_artiklar/dj_990701_ubatsskandal.html).

⁴³ For autorisationen gennem de forskellige flådeinstanser i Sovjetunionen i forbindelse med en følsom ubådsoperation mod den amerikanske østkyst i 1985 se Gary E. Weir and Walter J. Boyne, *Rising Tide. The Untold Story of the Russian Sumarines that Fought the Cold War*, s. 203f.

⁴⁴ I.M. Kapitanets, *Na sluzbje Okeanskomu Flotu 1946-1992. Sapiski komandujusjtjego dvumja flotami* [På tjeneste for Oceanflåden. Optegnelser af chefen for to flåder], Moskva 2000, s. 508-12. Admiral Kapitanets, der i 1981 var chef for Østersøflåden, giver i disse erindringer nye oplysninger om ubåden S-137's togt i 1981. Efter at have gennemført patruljering øst for Bornholm i 25 døgn havde ubåden ligget 10 døgn i Świnoujście og derefter på ny patruljeret 25 døgn øst for Bornholm. Under tilbage sejlingen fra patruljetjenesten var den havnet i et trawl og havde fået beskadiget antennen til radiopejleapparatet. Dette blev ikke meldt tilbage. Fejlen med hensyn til stedsbestemmelse voksede efter nogle døgn til 56 sømil, og astronomisk stedsbestemmelse blev ikke foretaget. Dette førte til strandingen. Ansvar for affæren lægges af admiralen på stabschefen ved ubådsflotillen, på ubåds-kaptajnen, på styrmanden og de vagthavende officerer, der alle anklages for uansvarlighed og slendrian.

De omfattende ubådsaktioner i svenske farvande, der for årene 1981-1992 løb op i ca. 2550 rapporter om „optiske observationer“ af ubåde, blev i almindelighed, også af opinionen, tillagt Sovjetunionen, selv om der ikke forelå konkrete beviser. I en række engelsksprogede bøger om søkrigsførelse blev tildragelserne i 1982 og 1984 (Karlskrona) og specielt Hårsfjärden 1982 beskrevet som sovjetiske offensive specialstyrkeoperationer (spetsnas) og i øvrigt de eneste kendte under den kolde krig.⁴⁵ Vurderingerne af betydningen af operationerne varierede i øvrigt betydeligt fra iagttagere til iagttagere.

Et vendepunkt i ubådsincidenternes historie indtrådte først, da den tidligere amerikanske forsvarsminister Caspar Weinberger i et interview med svensk TV den 7. marts 2000 åbenhjertigt fortalte, at NATO-ubåde eller vestlige ubåde regelmæssigt havde opereret i svenske farvande i 1980'erne for at teste det svenske forsvar. Ifølge Weinberger skete der ikke nogen besejling af svensk farvand eller test af det svenske forsvar uden efter samråd med svenske myndigheder. Samstemmende bekræftede den tidligere britiske marineminister Sir Keith Speed i svensk TV den 11. april 2000, at britiske „Oberon“-ubåde efter aftale havde opereret i svenske farvande for at teste det svenske kystforsvar. Den danske generalløjtnant Kjeld Hillingsø udtalte i samme TV-program: „Man var interesseret i at afprøve, om Sverige for det første var i stand til og for det andet villig til at forsvare sit territorium. Det var en legitim NATO-interesse. Nordmændene og danskerne kunne sige til de andre NATO-lande: „Vi stoler på svenskerne. De vil afgjort forsvare den flanke“. Men stormagterne og supermagterne foretrak selv at indhente deres oplysninger, selv at bekræfte dem.“⁴⁶

I 2000 blev det således for første gang tilkendegivet af vestlige beslutningstagere og officerer, at vestlige magter havde opereret i de svenske farvande i egentlige operationer. Med disse udtalelser kunne de ikke få tegn på vestlige ubådsaktiviteter i de svenske farvande sættes i perspektiv. En svensk forsker konkluderede i 2001 i en omfattende undersøgelse af tildragelserne i Hårsfjärden i 1982, at det efter al sandsynlighed var vestlige ubåde, der udførte de store ubådsoperationer i de svenske farvande i 1982 og 1984.⁴⁷

En hovedpointe vil i dag være, at de vestlige ubåde, der deltog i operationerne i 1982 og senere, bevidst søgte at tiltrække sig opmærksomhed ved at optræde i relativt tætbefolkede områder og ved at fremvise periskopet eller endog dele af ubådstårnet. Dette strider mod al professionel ubådspraksis,

⁴⁵ Ola Tunander, *The Secret War against Sweden*, s. 294ff.

⁴⁶ Sst, s. 246. – Ifølge chefen for den sovjetiske Østersøflåde, admiral I. M. Kapitanets, opererede de vesttyske og danske ubåde også i de svenske farvande. Ubådene forlod deres baser om natten og forsøgte at komme ubemærket forbi de østlige vagtskibe ved at benytte svensk territorialfarvand (Jf. *Na slusjbe Okeanskomu Flotu 1946-1992*, s. 526).

⁴⁷ Ola Tunander, *Hårsfjärden. Det hemliga ubåtskriget mot Sverige*, 2001. Forfatteren betegner dette værk som et udkast til bogen *The Secret War against Sweden. US and British Submarine Deception in the 1980s*, 2004. – Der er inkorporeret nyt materiale i 2004-udgaven.

som netop går ud på, at operationerne skal være hemmelige – en opdaget ubåd er en jaget ubåd. Som en svensk ubådskaptajn udtrykte det i 1982: „Det spørgsmål, som altså må besvares, er hvorfor de fremmede ubåde så ofte opdages, når svenske ubåde i samme situation (i svensk farvand), næsten aldrig bliver opdaget. Årsagen kan ikke være, at fremmede ubådsbesætninger er dårligere uddannet, tværtimod har de, da de er blevet udsat for kvalificeret ubådsjagt, vist bevis på stor dygtighed. Den eneste forklaring, jeg kan finde, er helt enkelt den, at ubådene bliver opdaget, fordi de vil opdages“.⁴⁸

Den sovjetiske grundstødning ud for Karlskrona i oktober 1981 – „Whiskey on the rocks“ – åbnede en mulighed for fortsat at belaste Sovjetunionen på ubådsområdet. En mulighed som de amerikanske og svenske flådekredse, der ifølge forsvarsminister Caspar Weinberger aftalte operationerne, prøvede at udnytte. Operationerne kan i udgangspunktet være begyndt som rene test-operationer, således som Weinberger skildrer det. Ud fra det foreliggende kan det ikke afgøres, hvor initiativet til at give operationerne en psykologisk dimension er taget.

Som en følge af de ubådsoperationer, som flere vestlige lande gennemførte i de svenske farvande i 1980'erne, skabtes gennem medierne billedet af en alvorlig sovjetisk trussel mod Sverige i 1980'erne. De tilbagevendende ubådsoperationer i de svenske farvande blev tillagt Sovjetunionen, der for den svenske og den internationale opinion fremstod som en magt, der ensidigt og arrogant varetog egne strategiske interesser og truede neutrale, venligtsindede stater. Herigennem ændredes også det traditionelle billede af Østersøen som et lavspændingsområde, hvor alle lande til en vis grad havde lagt bånd på sig selv og afholdt sig fra maritime provokationer. Forholdet mellem Sverige og Sovjetunionen blev i årevis dybt belastet af sagen. Som vi har set, jf. kap. 77, voldte fremvæksten af en tilsyneladende væsentligt forøget sovjetisk trussel i nærområdet i 1980'erne i årevis hovedbrud for den danske militære efterretningstjeneste, der havde svært ved at få denne nye udvikling til at passe sammen med de øvrige udslag af sovjetisk militærpolitik.⁴⁹

Ubådsoperationerne i de svenske farvande førte til en krise i det offentlige liv i Sverige og fik vidtrækkende politiske og militære konsekvenser. En sov-

⁴⁸ Ola Tunander, *Hårsfjärden*, s. 257.

⁴⁹ Som beskrevet i afsnittet om FE's vurdering af ubådsoperationerne endte FE med at tolke dem som en *sovjetisk strategisk operation*. I 1988 konkluderede den danske militære efterretningstjeneste, at krænkelserne var udtryk for Sovjetledelsens godkendelse af „problematisk, men samtidig væsentlige militære behov sandsynligvis begrundet i operative forhold“ (FE's arkiv: *Truslen mod Danmark* 1988, s. 23). Med andre ord lagde Sovjetunionen gennem ubådsoperationerne gennem år et pres på Sverige for at opnå en svensk tilpasning til sovjetiske målforestillinger. Sovjetunionen søgte at skræmme Sverige gennem et uigennemsigtigt ubådsspil. Men de sovjetiske motiver til at gøre dette forekommer ganske uklare, og det kan hurtigt slås fast, at omkostningerne ved ubådsoperationerne var meget store i form af tab af goodwill og en svensk oprustning, som kun kunne gavne Vesten, der havde en skjult forbundsfælle i Sverige. Med andre ord: ubådsincidenterne var tabsgivende for Sovjetunionen, der ikke havde nogen grund til at gennemføre dem. – Tolkningen strider også mod den generelt forsigtige linje, der indførtes i sovjetisk militærpolitik i 1980, efter at sovjetledelsen

jetisk trussel mod Sverige blev pludselig følt meget nærværende af den svenske befolkning. Medens Sovjetunionen i 1976 kun blev opfattet som en direkte trussel mod Sverige af 6 % og som en trussel eller uvenlig stat af 27 %, var billedet efter den sovjetiske Whiskey-ubåds stranding i oktober 1981 et helt andet. Nu opfattede 34 % af den svenske befolkning Sovjetunionen som en direkte trussel og 71 % som enten en trussel eller som uvenlig over for Sverige. Efter Hårsfjärden og ubådskommissionens rapport steg tallene yderligere: 42 % betragtede Sovjetunionen som en direkte trussel og hele 83 % som en trussel eller som uvenlig over for Sverige. Disse tal holdt sig gennem en række år og vidnede om, at den svenske befolkning som følge af begivenhederne helt havde ændret syn på Sovjetunionen. Udviklingen førte til en forøgelse af det svenske forsvarsbudget.⁵⁰

Ubådsoperationerne skabte en stemning af mistillid i Sverige mellem politikere og dele af forsvaret og også internt inden for forsvaret. Hverken statsminister Olof Palme eller forsvarsminister Anders Thunborg troede på forsvarsstabens rapport af 18. april 1983, der entydigt udpegede Sovjetunionen som den krænkende part, men de følte sig af politiske grunde tvunget til at acceptere den og nedkøle forholdet til Sovjetunionen. Også internt i forsvaret opstod der misstemning over såvel manglende information som over dispositionerne under ubådsjagten. Enkelte høje officerer blev beskyldt for at have samarbejdet med Sovjetunionen og ladet ubådene slippe ud.⁵¹ I 1985 angreb en kreds af officerer under den såkaldte „søofficerernes revolte“ ledet af kommandør Hans von Hofsten statsminister Olof Palme for ikke at tage den sovjetiske trussel alvorligt. Ingen i de snævert involverede svenske og udenlandske flådekrede tog under dette begivenhedsforløb initiativ til at underrette den svenske regering om sagernes rette sammenhæng.

Sagen om ubådskrænkelserne i Sverige berører flere vigtige aspekter af den kolde krigs historie, herunder også det mangeårige, skjulte militære og efterretningsmæssige samarbejde mellem Sverige og vestmagterne, der tilsyneladende i et vist omfang foregik, uden at det politiske miljø i Sverige var involveret. Herigennem skabtes et – sammenlignet med andre vestlige lande – formentlig ret enestående råderum for de ledende officerer, der opretholdt kontakten med USA og NATO.⁵² Her var formentlig tale om personlige kontak-

havde registreret de vestlige reaktioner på invasionen i Afghanistan. I juni 1980 afviste som tidligere omtalt såvel den sovjetiske generalstab som politbureauet enhver tanke om en militær indgriben i den polske krise. Man ville ikke gribe ind, selv om den polske ledelse anmodede om det (Matthew J. Ouimet, *The Rise and Fall of the Brezhnev Doctrine in Soviet Foreign Policy*, s. 201f).

⁵⁰ Ola Tunander, *The Secret War against Sweden.*, s. 286f.

⁵¹ Sst., s. 174, 207ff, 300. – En svensk efterretningstjeneste undersøgte (jf. Sst. s. 174), om viceadmiral Bror Stefenson, der ledede ubådsjagten i 1982, var sovjetisk agent (!).

⁵² I Sverige var det dog ikke noget nyt, at den militære elite søgte at drive forsvars- og udenrigspolitik på egen hånd. Dette skete ud fra en protyisk og antirussisk/antisovjetisk holdning allerede i forbindelse med 1. verdenskrig og var i udpræget grad tilfældet i årene 1939-1941 (jf. Sverker Oredsson, „Stormaktsdrömmar och stridsiver. Ett tema i svenskt opinionsbildning och politik 1910-1942“, i *Scandia. Tidskrift för historisk forskning*, bd. 59, årg. 1993, s. 277ff).

ter på højeste officersniveau og uden „dokumentspor“. Det var derfor ikke uden grund, når den amerikanske forsvarsminister James Schlesinger i et interview i 1993 skelnede mellem det „politiske“ Sverige og det „militære Sverige“.⁵³

Vurdering af Reagan-administrationens psykologiske krigsførelse

Præsident Reagan tilkendegav efter „Able Archer“-øvelsen i slutningen af 1983, at det ikke havde været administrationens hensigt at skabe det indtryk i Sovjetunionen, at der forelå en amerikansk krigstrussel. Præsidenten har dog givetvis været klar over risikomomenterne ved den strategiske offensiv, han selv havde indledt over for Sovjetunionen, men måske er han først på dette tidspunkt blevet betænkelig ved den konkrete implementering.

Forholdet var – som viceforsvarsminister Fred Iklé antydede i en artikel om den aktuelle betydning af psykologiske operationer (Psyop) og politisk krigsførelse (Polwar) – at man i realiteten agerede i grænseområdet mellem krig og fred. Viceforsvarsministeren skrev i 1989: „Den tilnærmelsesvise militære paritet mellem supermagterne forøger betydningen af psykologiske operationer (PSYOP) og politisk krigsførelse (POLWAR). Større modstandere, der militært er lige stærke og i samme grad er i stand til at tilintetgøre hinanden, må vende sig bort fra egentlige krige, når de skal afgøre deres reelle konflikter. Politisk krigsførelse og psykologiske operationer rummer en lavere risiko for optrapning...I denne tidsalder med supermagtkonfrontation er det ikke længere morsomt at sætte Clausewitz' maksime „Krigen er fortsættelsen af politikken med andre midler“ på hovedet. I vor moderne verden er den internationale politik fortsættelsen af krigen med andre midler...Vi lever i en tidsalder med politisk krigsførelse og psykologiske operationer“.⁵⁴

Den psykologiske krigsførelse, den amerikanske administration greb til, byggede i hovedsagen på kalkulerede provokationer udført af flyvevåbenet og flåden, og der må af samme grund antages at have været forudset et ikke ubetydeligt risikoelement. Det forhold, at der ikke blev udfærdiget dokumenter i disse sager, jf. viceforsvarsminister Fred Iklés ovenfor nævnte udtalelse til Peter Schweizer, indikerer også, at der var tale om en risikofyldt politik, som ingen ønskede at skulle stå til ansvar for. Da denne politik blev udformet og gennemført i dybeste hemmelighedsfuldhed, har vi heller ingen viden om, hvilke chancer, man fra amerikansk side var beredt til at løbe. Vi ved kun, at

⁵³ Ola Tunander, *The Secret War against Sweden*, s. 306, 313 note 98.

⁵⁴ Fred C. Iklé, The Modern Context, in: Carnes Lord and Frank B. Barnette, *Political Warfare and Psychological Operations: Rethinking the US Approach*, Washington DC, National Defense University Press, 1989, s. 3.

operationerne, som omtalt af en kilde, afstedkom efterfølgende rapporter („after action reports“). Den slags rapporter, der er rutine i mange forsvar, gør det muligt for chefer og andre at vurdere, i hvilket omfang den stillede opgave er blevet løst, om modparten har reageret etc.

Vi ved desværre også meget lidt om de overordnede overvejelser, der lå bag intensiveringen af det amerikanske program for psykologiske operationer under Reagan. Det var klart, at hensigten med aktionerne bl.a. var at foruroge og forvirre den sovjetiske ledelse gennem styrkedemonstrationer og uventede handlinger, der viste, hvad man ville kunne præstere i en krigssituation over den sovjetiske modstander, specielt ved at udnytte de svage punkter i det sovjetiske forsvar. Dette havde været et af målene i de planer for psykologisk krigsførelse, der var blevet udviklet i Washington i begyndelsen af 1950'erne, og hvor man specifikt havde søgt at stresser et dårligt fungerende beslutningstagerapparat i Moskva.⁵⁵

Men hvad tilsigtede man derudover i den aktuelle situation i 1981, da programmerne udvidedes? Skulle den sovjetiske ledelse stresses og holdes i uvished, så den mistede lysten til at intervenere i det kriseramte Polen? Eller skulle den formås til at afstå fra et engagement i Nicaragua, således som man noget overdrevent frygtede i Washington i Reagans første præsidentperiode? Det var givetvis et hovedmål for den nye administration i Washington at svække – ja helst udrydde – den såkaldte Bresjnev-doktrin (fra 1968), der ifølge en gængs fortolkning begrænsede de socialistiske staters suverænitet og gav Sovjetunionen ret til at intervenere, hvis et enkelt socialistisk land skadede den fælles sag. Det er absolut en mulighed, at man i Washington tilsigtede at øge omkostningerne ved en sovjetisk intervention, og det er en mulighed, at man har ladet sig inspirere af Carter-administrationen, der også brugte militære styrkedemonstrationer – jf. den omtalte skærpelse af den vestlige militærpolitik i Østersøen i 1979 – i sine bestræbelser på at vanskeliggøre en sovjetisk indgriben i Polen.

Det er svært at svare på, om der kan konstateres en direkte effekt af den amerikanske psykologiske krigsførelse i spørgsmålet om en eventuel sovjetisk indgriben i Polen, der jo var et brændpunkt i 1980-81, navnlig fordi Sovjetunionen frygtede, at den siden pavebesøget i Polen i 1979 manifesterede religiøse nationalisme ville brede sig til den vestlige del af Sovjetunionen.⁵⁶ Derimod ved vi i dag, at de sovjetiske myndigheder var stærkt optaget af eventuelle vestlige reaktioner på det politiske og økonomiske område. Beslutningsprocessen i Moskva i juni 1980, da en mulig militær intervention i Polen

⁵⁵ Jf. Gregory Mitrovich, *Undermining the Kremlin. America's Strategy to Subvert the Soviet Bloc, 1947-1956*, 2000, s. 60ff, 181ff.

⁵⁶ Matthew J. Ouimet, *The Rise and Fall of the Brezhnev Doctrine in Soviet Foreign Policy*, 2003, s. 118. – Ifølge en bulgarsk kilde, var KGB i 1979 af den opfattelse, at valget af den polskfødte kardinal Karol Wojtyła til pave i 1978 skyldtes den amerikanske sikkerhedspolitiske rådgiver Zbigniew Brzezinski, der ønskede at skabe uro i Polen og bryde de sovjetisk-polske bånd (Sst. s. 120).

blev overvejet, er kildemæssigt velbelyst. Den sovjetiske generalstab (med én undtagelse: marskal Viktor Kulikov) var absolut imod en intervention og det samme var politbureauet, der holdt møde umiddelbart efter og fik refereret generalstabens grunde. Som påpeget af Mikhail Suslov, der ledede politbureauet i Bresjnevs fravær, var hovedargumentet imod en intervention især de politiske omkostninger. Sovjetunionen kunne ikke tåle en ny stærk international fordømmelse (som det var sket ved Afghanistan-invasionen). Politbureauet ville derfor under ingen omstændigheder sende egne eller andre tropper til Polen, ej heller hvis den polske ledelse bad om det.⁵⁷

Det var bemærkelsesværdige ord fra Sovjetunionens hovedideolog, der med nogle få sætninger angav, at Østblokkens enkelte lande havde fået et større råderum, at Bresjnev-doktrinen næppe gjaldt mere, og at Sovjetunionen havde så megen brug for den omgivende verden, at den ikke kunne leve med konsekvenserne (måske især de økonomiske) af en ny international fordømmelse. Allerede nu havde Afghanistan-invasionen udviklet sig til så bitter en lærestreg, at den under ingen omstændigheder måtte gentages.

Vender vi tilbage til den amerikanske politik må det konstateres, at de destabiliserende aktiviteter langs Sovjetunionens periferi langt fra var risikofri. Der blev kalkuleret med risikoen for militære sammenstød og dermed for militær eskalation, og man spørger sig i dag, hvorfor de betæneligheder, der var blevet artikuleret i 1950'erne, ikke også gjorde sig gældende i 1980'erne. Sovjetunionen havde svagheder rent varslingsmæssigt mod nord og mod øst, men kunne jo vælge at svare igen andre steder. Sagen er formentlig, at Reagan-administrationen satte ind, hvor man forventede at stå stærkest og derfor kunne tillade sig at løbe visse militære risici. Hertil kom, at Sovjetunionen tilsyneladende heller ikke i større omfang svarede igen på de vestlige provokationer, hvilket måske indbød til flere.

Det er anno 2005 ikke vanskeligt at forstå, at Pentagon holdt disse operationer yderst hemmelige og begrænsede dokumentationen mest muligt. Den stadige stressning af den sovjetiske ledelse og af de sovjetiske varslingssystemer, der blev foretaget og bl.a. synes at have spillet en rolle i forbindelse med nedskydningen af det sydkoreanske passagerfly (KAL-Flight 007) 1. september 1983, kunne bringe administrationen i Washington i defensiven, hvis oppositionen i USA eller en kritisk presse begyndte at spørge. Spørgsmålene ville gå på, hvordan disse aktiviteter harmonerede med det officielle fjendebillede af et militært overlegent Sovjetunionen, der søgte verdensmagten, når det samtidig måtte affinde sig med, at hovedmodstanderen kunne tillade sig at udføre krigslignende operationer uden for dets grænser. Hvor stor kunne den militære trussel fra Øst så være? Kritikere kunne også spørge, om det var rationelt til stadighed at stresser Moskva på varslingsområdet i en situation,

⁵⁷ Matthew J. Quimet, Sst., s. 199ff. – Kilden til oplysningerne er armégeneral Anatolij I. Gribkov, der deltog i mødet i generalstabten.

hvor nerverne tilsyneladende var på højkant i Moskva, og hvor den sovjetiske varslingsstjeneste kunne komme i den situation, at den på få minutter skulle vurdere, om man var udsat for et kernevåbenangreb fra USA eller ej (som det skete i september 1983, da varslingsystemet i Moskva meldte et sådant angreb, jf. kap. 79).

Retrospektivt kan der konstateres elementer af hasard og eventyrpolitik i den psykologiske krigsførelse, som den blev praktiseret af Reagan-administrationen. Den udgjorde sammen med retorikken specielt på kernevåbenområdet en spændingsskabende faktor og må i dag betragtes som det betænkeligste element af de mange elementer, der indgik i den strategiske offensiv mod Sovjetunionen i 1980'erne. Foretager man det tankeeksperiment, at man fra sovjetisk side havde valgt at besvare den amerikanske konfrontationspolitik under Reagan med militære udfordringer, der matchede de amerikanske, havde den kolde krig ikke kunnet undgå at gå over i et mere intensivt stadium. „Fortsat Øst-Vest-konfrontation, tilspidset ved gensidig oprustning, kunne have ført til en krise af samme størrelse som Berlin-krisen i 1961 eller Cuba-krisen i 1962“, siger to fremtrædende amerikanske forskere om denne variant.⁵⁸

Det var uden tvivl store betænkeligheder ved disse elementer af Reagan-administrationens politik over for Sovjetunionen, der kom til orde i en udtalelse fra Reagans første udenrigsminister Alexander Haig, der havde kendskab til aktiviteterne fra sin plads i National Security Planning Group. General Haig, der 1974-79 var NATO's øverstkommanderende i Europa, udtalte til en journalist i august 1984: „Russerne forblev meget, meget mådeholdne, meget, meget ansvarlige i denne administrations første tre år. Jeg vægrede mig ved at tro på deres tålmodighed“. I ordene lå gemt en ganske alvorlig anklage for *uansvarlighed* mod Reagan-administrationen fra en officer og embedsmand, der havde indsigt og havde haft betænkeligheder, og som næppe nogen ville beskyldte for at være sovjetvenlig.⁵⁹

⁵⁸ George W. Breslauer and Richard Ned Lebow, *Leadership and the End of the Cold War: A Counterfactual Thought Experiment*, CIAO working papers, 2000 (<http://www.ciaonet.org/wps/brg01>), s. 10f.

⁵⁹ “The Soviets stayed very, very moderate, very, very responsible during the first three years of this administration. I was mindboggled with their patience“. Citeret efter Raymond L. Garthoff, *The Great Transition. American-Soviet Relations and the End of the Cold War*, 1994, s. 131.

